

Сафончик Оксана Іванівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права*

ВІДМІННОСТІ ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБУ ВІД ВИЗНАННЯ ЙОГО НЕДІЙСНИМ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Під припиненням шлюбу розуміють припинення у майбутньому правовідносин між подружжям, що виникли із зареєстрованого дійсного шлюбу, викликане певними юридичними фактами. Припинення шлюбу відрізняється від визнання останнього недійсним тим, що воно спрямоване на майбутнє, тоді як визнання шлюбу недійсним має зворотну силу і припиняє правові наслідки шлюбу з моменту його укладання.

Глава 5 (ст. ст. 38-47) СК України регламентує питання щодо недійсності шлюбу, яким визнається шлюб, укладений при відсутності хоча б одного з передбачених в законі умов для його укладення або при наявності хоча б однієї з перешкод для його укладення, що закріплюється в СК України.

Таким чином, недійсність шлюбу пов'язується з порушенням умов укладення шлюбу і не породжує прав та обов'язків подружжя. У зв'язку з цим визнання шлюбу недійсним означає припинення звичайних правових взаємовідносин, які законом допускаються тільки для дійсного шлюбу. Характер взаємовідносин між сторонами за таким шлюбом в принципі не має ніякого значення. При цьому глибока прив'язаність подружжя одне до одного не перешкоджає задоволенню позову про визнання шлюбу недійсним.

Відповідно до ст. 38 СК України підставами недійсності шлюбу є порушення вимог, встановлених статтями 22, 24 – 26 СК України, тобто, укладення шлюбу з порушення вимог закону щодо шлюбного віку (ст. 22), добровільної згоди на вступ у нього, його реєстрації з особою, визнаною недієздатною, або з особою, яка з інших причин не усвідомлювала значення

своїх дій і (або) не могла керувати ними (ст. 24), додержання принципу одношлюбності (ст. 25), осіб, які не можуть перебувати у шлюбі між собою (ст. 26). При цьому слід зазначити, що вказана стаття не передбачає в якості однією з підстав визнання шлюбу недійсним приховання одним з подружжя тяжкої хвороби, а також хвороби, небезпечної для другої з них, їх нащадків, хоча така підстава передбачена ч. 5 ст. 30 СК України.

При цьому слід враховувати, що припинення шлюбу принципово відрізняється від визнання шлюбу недійсним, що обумовлено наступним:

1. Припинення шлюбу відрізняється від визнання останнього недійсним тим, що воно спрямоване на майбутнє, тоді як визнання шлюбу недійсним має зворотну силу і припиняє правові наслідки шлюбу з моменту його укладання. Іншими словами, у разі припинення шлюбу взаємні права та обов'язки подружжя припиняються з моменту припинення шлюбу, тобто на майбутнє. А при визнанні шлюбу недійсним права та обов'язки подружжя з моменту укладання шлюбу, тобто, вказане рішення спрямоване на минуле.

2. Правові наслідки, які настають у випадку припинення шлюбу, суттєво відрізняються від правових наслідків визнання шлюбу недійсним. Головна відмінність полягає в тому, що у недійсному шлюбі у подружжя не виникають взаємні особисті або майнові права та обов'язки. У зв'язку з чим набуто подружжям у такому шлюбі майно не може розподілятися між ними як спільне майно подружжя при розірванні шлюбу, оскільки це не вважатиметься їхньою спільною сумісною власністю, а підлягає розподілу за загальними правилами не СК України, а ЦК України про витребування майна з чужого незаконного володіння, стягнення безпідставного збагачення, двосторонньої реституції внаслідок визнання правочинів недійсними тощо.

Перебування у недійсному шлюбу є правопорушенням, що триває, у зв'язку з цим, визнання шлюбу недійсним є санкцією за протиправну поведінку. У тих випадках, коли обидва з подружжя або один з них діяли винно, це може

бути захід відповідальності, а у разі відсутності вини осіб, які зареєстрували недійсний шлюб, – захід захисту (ст. 38 СК України).

Як впливає із змісту ст. 46 СК України, закон поряд із загальними (ст. 45) встановлює також спеціальні правові наслідки недійсності шлюбу, які застосовуються до особи, яка не знала і не могла знати про наявність перешкод для укладення шлюбу. У зв'язку з цим ст. 46 СК України передбачає винятки із загального правила про правові наслідки недійсності шлюбу, які стосуються добросовісного чоловіка або дружини. Добросовісним чоловіком або дружиною є та особа, яка не знала і не могла знати про перешкоди до реєстрації шлюбу (наприклад, про недієздатність або про недосягнення іншим шлюбного віку тощо). При цьому добросовісність чоловіка чи дружини встановлюється в судовому порядку.

У разі, якщо особа не знала і не могла знати про перешкоди до реєстрації шлюбу, вона має право: 1) на поділ майна, набутого у недійсному шлюбі, як спільної сумісної власності подружжя; 2) на проживання у житловому приміщенні, в яке вона поселилася у зв'язку з недійсним шлюбом; 3) на аліменти відповідно до закону (статті 75, 84, 86 і 88 СК України); 4) на прізвище, яке вона обрала при реєстрації шлюбу.

При цьому ст. 46 СК України містить у собі вичерпний перелік правових наслідків недійсності шлюбу, які застосовуються для того з подружжя, хто не знав і не міг знати про перешкоди до реєстрації шлюбу, і розширеному тлумаченню не підлягає. Це означає, що при визнанні шлюбу недійсним за добросовісним чоловіком (дружиною) за його (її) бажанням можуть бути збережені лише права, які передбачені зазначеною статтею. Інших прав, що впливають з факту перебування у шлюбі (наприклад, права на спадкування) він (вона) не мають.

3. Якщо подружжя уклали шлюбний договір, то після визнання шлюбу недійсним він буде вважатися нікчемним з моменту його укладання. Для

подружжя це буде означати, що їхній договір (шлюбний) не мав жодних юридичних наслідків. Якщо за умовами договору подружжя одержали один від одного будь-яке майно, вони зобов'язані будуть повернути отримане, а якщо зробити це не є можливим, то вартість отриманого підлягає відшкодуванню в грошовому еквіваленті. У разі припинення шлюбу шлюбний договір, навпаки, продовжує діяти.

4. У разі припинення шлюбу у судовому порядку (розірванні шлюбу) суд вживає відповідних заходів щодо примирення подружжя, тоді як при визнанні шлюбу недійсним такий захід взагалі не використовується.

5. Визнання шлюбу недійсним вважається таким з моменту набрання рішення суду про визнання шлюбу недійсним законної сили, тоді як припинення шлюбу може вважатися таким як з цього моменту (наприклад, у разі прийняття судом рішення про розірвання шлюбу, про оголошення фізичної особи померлою), так і з іншого моменту (наприклад, дати смерті фізичної особи, дати реєстрації припинення шлюбу в державному органі РАЦС).

Отже, припинення шлюбу є юридичним фактом, із яким закон пов'язує певні правові наслідки, які мають важливе значення, адже у разі припинення шлюбу припиняються особисті немайнові та майнові правовідносини подружжя. Припинення шлюбу відрізняється від визнання останнього недійсним тим, що воно спрямоване на майбутнє, тоді як визнання шлюбу недійсним має зворотну силу і припиняє правові наслідки шлюбу з моменту його укладання. Правовий аналіз таких категорій, як «припинення шлюбу» та «визнання шлюбу недійсним» дозволяє визначити низку відмінностей між ними. Проте, уявляється, цей перелік не можна вважати вичерпним, у зв'язку з цим зазначене питання потребує подальшого дослідження.